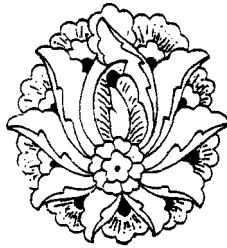

ARAŞTIRMALAR

III

Yard. Doç. Dr. Nerin KÖSE

ANKARA - 1998

“AK MÖÖR” VE TÜRK HALK HİKÂYELERİ(*)

“Bir Kırgız Destanı: Ak Möör” (Kitabımızın ilk makalesidir) adlı araştırmamızda da sözünü ettiğimiz üzere bu destan Kırgız Edebiyatı'nın son dönem halk hikâyelerinden biridir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde “destan”, Anadolu sahasında “hikâye” olarak bilinen (1) bu türün anlatı geleneğinin en son halkasını teşkil etmesi, üstelik Kuzeydoğu Anadolu'da ‘kaside’, Güney Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da “bozlak” diye ifade edilen (Kitabımızın “Ak Möör’ün Varyantlarının Tür ve Yapı Bakımından İncelenmesi” adlı makalesine bakınız) şekil özellikleriyle de karşımıza çıkan varyantlarının teşekkül etmiş olması, “Ak Möör’ün kısa ya da uzun olsun diğer anlatılarıyla ortak yönlerinin bulunmasına, bir başka ifadeyle hikâye geleneğinden pekçok unsuru bünyesinde barındırmasına yol açmıştır. Buna dayanarak yazımızda “Ak Möör” ile halk hikâyelerimizin ortak motif ve epizotlarının bir kısmı tesbit edilecek; bu hususların sebepleri ve menşeleri üzerinde durulacaktır.

* Halk hikâyelerimizin ekseriyetinde anlatının sonu sevenlerin kavuşması ya da birinin veya ikisinin de ölümleriyle biter. Yani sevgililerin kavuşması kadar, ayrılmaları da söz konusudur (2). Halk hikâyelerimizin gerçek hayata en yakın anlatı türlerinden olduğunu bir kere daha gösteren bu trajik son “Kerem ile Aslı” (3), “Tahir ile Zühre” (4) başta olmak üzere klâsik halk hikâyelerimiz en güzel örneğini son dönem kısa halk hikâyelerimizde bulmaktadır. Nitekim “Garip Ali ile Elif”te Ali, Birinci Dünya Savaşı sırasında köyü yakılıp yıkıldığı sırada düşman kurşunlarına hedef alan nişanlısı Elif’ine kavuşamaz; daha sonra yanında çobanlık yaptığı ağanın kızı Zeynep’e âşık olup birlikte kaçarlarsa da ağanın adamları tarafından ikisi de öldürülürler (5). “Ali Rıza Bey ile Nimet Kız”ın sonu da buna benzer bir şekilde sona erer; Fakir olduğu için gönderdiği düğünler geri çevrilen Ali Rıza Bey, sevgilisi Nimet başkasıyla evlendiği, düğün olayının geçtiği sırada can verir (6). Adına kaside denilen ve az sayı-

(*) Bu araştırma 1-2 Haziran 1998 tarihinde Balıkesir’de yapılan “1. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

da bazen bir türkü etrafında meydana gelmiş, bir efsaneden, bir masaldan alınmış; klasik halk hikâyelerinin anlatı geleneğinin zayıflaması sonucu hacim olarak daralmasıyla teşekkül etmiş olan, genellikle de gerçek hayattan alınmış olay çerçevesinde örülmüş epozit veya motiflerden meydana gelmiş ve özetini verdiğimiz bu iki hikâyeden ⁽⁷⁾ başka “bozlak” denilen, gündelik hayatta rastladığımız “ölüm”, “ayrılık”, “intihar”, “intikam”, “geçimsizlik”, vb. bütün konuları anlatan, konunun nazım kısımlarında verildiği kısa anlatma ya da türkülerin ⁽⁸⁾ bu tür, acıklı olaylara dayandığını biliyoruz. Meselâ kocası askere gittikten sonra kendisine musallat olan eniştesi yüzünden herkesin dedikodu yapması üzerine bahçelerindeki kuyuya atlayarak intihar eden Zaide’nin ölümü üzerine yakılan “Zaide” ⁽⁹⁾ ile beş günlük lohusa iken hastalanıp ölen Alime (Halime) için “Alime” m ⁽¹⁰⁾ hikâyelerinde olay, anlatının türkü kısmında açıklanmaktadır. Bir çeşit “olay - türkü” diyebileceğimiz bu örneklerle birlikte sadece birkaçını vermeye çalıştığımız, Anadolu sahasından derlediğimiz kısa hikâyelerdeki bu kötü son, Ak Möör Destanı’nda ⁽¹¹⁾ da karşımıza çıkmaktadır. Destanın teşekkülüne sebep teşkil etmiş olan Bolot ile Möör’ün birbirlerini büyük bir aşkla sevmelerine rağmen zenginliği yanında Kırgız ve Kazaklar’ın zulümüyle gücünden korktukları yaşlı Cantay’ın kıza talip olmasıyla ayrılmaları, Kalık Akiev ⁽¹²⁾ ve Sarıkunan ⁽¹³⁾ varyantlarında bu tür, trajik bir sona dönüşür. Nitekim Sarıkunan varyantında sevgilisi Möör’ü evlendikten altı yıl sonra görmeye gelen Bolot’un eşine halâ âşık olduğunu gören Cantay, onları karşısına oturtur ve “ölümünden sonra birbirleriyle evlenmelerini” söyler. Buna çok sevinen Bolot, Cantay’ın bu olaydan iki yıl sonra ölmesi üzerine İrskul ve İymankul adlı iki çocuğuyla alıp götürdüğü Möör’le evlenir. Ancak kayınbiraderi zalim Şabdan bu olay üzerine “Men atamdın kandığın tebeletip” diyerek çocukları ile birlikte Kök Oyrok’ta yolunu keserler ve onu öldürürler ⁽¹⁴⁾.

Kalık Akiev varyantında ise olaylar biraz daha farklı bir şekilde cereyan eder: Kocası Cantay’ın ölümünden sonra kayınbiraderleri Bayeke, Şabdan ve Manappay’ın teklifini (ki ilk sıra Bayeke’nindir) kabul etmeyip eski sevgilisi Bolot’u beklediğini belirterek geleneklere ters düştüğü

için Möör, eşinin yukarıda adı geçen akrabaları tarafından yakalanır ve bir odaya kapatılır. Kolları arkasında kavuşturulan genç kadın kalbinin ta derinine sokulan kılıç darbesiyle yaralanır. Bolot geldiğinde Möör can teslim etmek üzeredir. İki sevgilinin ilk ve son kucaklaşmaları, bu şekilde gerçekleşir (15).

* Bir araştırmamızda da ortaya koyduğumuz üzere yapısını:

1. Tanıtım
2. Kahramanın macerası
3. Sonuç

şeklinde, üç ana başlık altında inceleyebileceğimiz halk hikâyelerimiz (16) in bazılarının sonuç bölümlerinde anlatının kahramanı rol almamakta; vaka hikâye kahramanı olmadan sona ermektedir.

- a) Kahramanın rol almadığı bir sonla biten hikâyeler,
- b) Kahramanın rol aldığı bir sonla biten hikâyeler (17).

olarak tasnif ettiğimiz ve üzerinde duracağımız ilk alt grubun en canlı özelliklerini “Sürmeli Bey” ve “Necip ile Telli” hikâyelerinde görmekteyiz. Sözkonusu her iki hikâyede de anlatının asıl erkek kahramanları öldüğü, sahneden çekildikleri halde vaka devam eder. Nitekim Sürmeli Bey, elimizdeki beş varyantında da gurbet elde ölünce hikâye bitmez; nişanlısı Telli Senem eşi doğum yaparken ölen kayınbiraderi Arif (bazı varyantlarda İskender olarak geçer) Bey’le evlenir (18). Necip ile Telli’de de benzer bir durum söz konusudur: Mevcut üç varyantında kocası ölen Telli, Kara Ağa’yı öldüren erlerden biri veya onların onbaşısı ile dünya evine girer(19).

“Hikâyenin erkek kahramanlarından birinin ölüp dul kalan eşinin ya da arkasında gözü yaşlı kalan nişanlısının bir başkasıyla evlenerek anlatının devam etmesi” meselesiyle, Ak Möör Destanı’nda da karşılaşırız. Nitekim yaşlı eşi Cantay’ın ölümüyle dul kalan eşi Möör, Sarıkunan varyantında kendisine ve sevgilisi Bolot’a “ben öldükten sonra birbirinizle evlenin” şeklinde Cantay’ın vasiyeti ve tembihiyle evlenir (20). Kalık Akiev varyantında ise tamamen Möör, kendi tercihi üzerine kayınbirader-

leri Bayeke, Manappay ve Şabdan'ın tekliflerini geri çevirerek Bolot'la evlenmeye karar verirse de kayınbiraderleri de dahil olmak üzere beş kişi tarafından öldürülünce, muradına eremez (21). Ancak anlatının sonu aynı şekilde bitmesine ve varyantların birinde evlilik gerçekleştiği hâlde diğerinde görülememesine rağmen bu durum bize, Cantay'ın ölümüyle vakanın kesilmediği, aksine devam ettiğini göstermeye yeterlidir. Gerek "Sürmeli Bey" ve "Necip ile Telli", gerekse "Ak Möör"deki bu durumun geleneksel bir evlenme âdetiyle devam etmesini ise, halk hikâyelerimizin karakteristik özelliklerinden biri olarak değerlendiriyoruz.

* Bir başka ortak nokta da yukarıda "hikâyenin, kahramanlardan birinin ölümünden sonra da devam etmesi"ni sağlayan, exogami (dıştan evlenme) nin en ilginç örneklerinden biri olan "Leviratus" âdetidir:

Eski Türkler'de genç bir kız, evlenmekle kocasının soyuna karışır; kocası öldükten sonra da bir daha kendi ailesine dönemezdi (22). Bu takdirde dul kalan gelin, ölen kocasının erkek kardeşi ya da üvey oğlu ile evlenirdi (23). Hunlar'da ve Moğollar'da da gördüğümüz bu âdetin, töre ile belirlenmiş kuralları vardı. Sosyologların tercihli evlilikler grubuna (24) dahil ettikleri bu âdetin anlatı geleneğimizin en son halkası olan ve gerçek hayattan en çok unsuru bünyesinde barındıran halk hikâyelerimizde de görülmesi, beklenen bir durumdur. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Sürmeli Bey'in ölmesi üzerine nişanlısı ve sevgilisi Telli Senem, kayınbiraderi Arif (bazı varyantlarda adı İskender olarak geçmektedir) Bey'le; yine zalim kocası Kara Ağa'nın öldürülmesi üzerine Senem, ona bu rahatlığı sağlayan erlerden biri (bazı varyantlarda ise bu kişi onbaşdır) ile; Böyle Bağlar Hikâyesi'nde de düğünden uzun süre geçtiği halde "bağlı oluşu" dolayısıyla eşi ile birlikte olup bir çocuk doğuramayan Senem sırnının bilinmesi üzerine evini terkeden Hüseyin yıllar geçip dönmediği için kayınbiraderi İzzet Bey tarafından yakın arkadaşı Kahraman Ağa'nın evladı gibi sevdiği oğlu ile evlenir (25).

En güzel örneği Manas Destanı'nda karnında yedi aylık çocuğuyla dul kalan Kanıkey'e Mendi - Bay'ı yollayan Cakıp Han'ın:

“Ad ölsö soori keres “döçü” di
Aga ölsö ceñe keres “döçü” di
Han balası Kanıkey,
Er Manastan kaldı deyt.
Akılmen tuugan Abake,
Ködök tuugan ol Köböş
Er manastın inisi:
Ce Köböşkö tiyebi,
Ce Abakege tiyebi?

Sügönünö tiysin (26); Kızıcibek’te ise sevgilisi ve nişanlısı Tölögön, kendisinde gözü olan babasının savaşçısı Bekecan tarafından öldürülünce Kızıcibek’in kayınbiraderi Sansızbay’a yengesinin söylediği:

Kesiriñ başka cetpesin (27) sözlerinde bulan bu evlenme âdetiyle Ak Möör’de de karşılaşılıyor. Nitekim Kalık Akiev varyantında yaşlı eşi Cantay’ın ölümünün birinci yılında ailenin yaşlılarının:

Carganattay caş baykuş,
Kempirler körüp Ak Möördü,
Cakşı ele küygön eken dep,
Aldı aldınan süylöşüp,

Ar kimisi kekeñdep (28) şeklinde “Möör’ün evlenmesi gerektiği” düşüncesine uyan kayınbiraderi Bayeke, Möör’e dünür yollar:

Araçı saldı Bayeke
Ak Möördü alam dep,
Cantay karı çal ele,
Andan artık bagam dep,

.....

Altın, km kiygizem,
Agada kelet amam dep.

.....

Acalı cetken l,
lgndn miraz kaluuu,
Tirnn kimder ekenin,
Kalganı bagıp aluuu (29)

.....

Ak niesi buyursa,
Aga-inisi aluuu (30).

Hatta destanda, "kayınbiraderlerinden hangisinde gnl varsa, onun-
la evlenebileceği" Şeklinde, Mr'n tercihi bile söz konusudur:

Manappay, Şabdan, baarı ayttı,
Tilin algın kbnn.
Cayın ayt cee uyalbay,
Han Karabek uulunun,
Kimisinde kl (31)

Sarıkunan varyantında da benzer bir durum söz konusudur. Kocasının
hasta yatağında "ben ölünce sevdiğin Bolot'la evlen" vasiyetine uyan
Mr'n kayınbiraderi tarafından öldürülmesine sebep de, "kendisine de-
đil de bir yabancı ile evlenip, töreyi bozduğu" içindir (33).

* Bilindiği üzere halk hikâyelerimizin kadın kahramanının, kendi
sevdiğiyle kendini sevenin dahil olduğu bir aşk geni içinde bulduğu du-
rumlar, az değildir. "Őık Garip - Şah Senem - Şah Velet", "Tufarganlı
Abbas - Glgez Peri - Şah Abbas", "Yaralı Mahmut - Mahbub Hanım -
Şah Abbas" gibi yaşayan ve yaşadığı kabul edilen âşıkların hayat hikâye-
lerinin anlatıldığı; "Sürmeli Bey - Telli Senem - İŐhak" gibi uzun; "Necip
- Telli - Kara" gibi kısa, ancak hepsi de ya konusu, ya da aktörleri baki-
mindan realist karakterli halk hikâyelerinde gördüğümüz bu durumla Ak

Möör'de de karşılaşırız. Hikâyede entrik bir unsur olarak yer alan, anlatının hacim olarak genişlemesini sağlayan ve Kızcibek'te "Tölögön - Kızcibek - Bekecan" arasında tesbit ettiğimiz bu üçlü aşk Ak Möör Destanı'nda "Bolot - Möör - Cantay" arasında görölmektedir. Bir farkla ki halk hikâyelerimizde hatta Ak Möör ile aynı sahada yaygın olan Kızcibek'te anlatının kadın kahramanları sevgilileriyle (sevgilileri ölse bile yine ilk görüşte âşık oldukları kayınbiraderleri) evlendikleri halde Ak Möör, anne - babasının biraz zenginliğine, biraz mevkiine kapıldıkları, daha çok da zalimliğinden çekindikleri Cantay ile evlenmek zorunda kalır. Bolot ile evlenmeleri varyantların ekseriyetinde söz konusu bile olmaz. Sarıkunan varyantında Cantay'ın ölümü ve vasiyeti üzerine Bolot'la evlendiği, Akiev varyantında ise Bolot'la evleneceğini hissettirir hissettirmez kayınbiraderleri ve akrabaları tarafından öldürölmesini de anlatının gerçekte de yaşanmış bir olaya dayanması, yani realist karakteri ile değerlendiriyoruz.

* Ak Möör'de anlatı geleneğinden gelen izlere de rastlıyoruz. Bilindiği gibi halk hikâyelerimizin eskeriyetinde anlatının kahramanı, kayın-pederinin istediği başlık parasını kazanmak [meselâ Âşık Garip'in Şah Senem'e kavuşabilmek için Tifliz Şah'ının kızına biçtiği "ağırlığınca altın"ı tedarik etmek maksadıyla yola çıkmasında olduğu (33)] üzere gittiği sırada Şah Velet'in (6; s: 246) kıza talip olup düğünleri başlayınca kızın sevgilisine "çabuk gelmesi ve sorunu çözmesi" yolunda haber göndermesi (34) meselesiyle Ak Möör'de de karşılaşırız. En güzel örneğini De-de Korkut'ta, "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek"de Banı Çiçek'le Yalancıoğlu Yaltacık'ın düğünlerinin tutulduğu anda Beyrek'in geri dönmesi meselesinde görđüğümüz üzere (35), dedesi yaşındaki Cantay ile babasının zoruyla evlendirilen Möör'ün Bolot'a "zorduk menen meni Cantayga bermek boldu, şorduu kelip uçuraşıp ketsin" (36) şeklinde "son bir defa görüşmeleri isteği"ni belirten bir haberi cariyesiyle yollaması, söz konusu hikâyenin geçmişten günümüze gelen anlatı zincirinden bir halkasını ortaya koymaktadır.

* Halk hikâyelerimizle Ak Möör arasındaki bir başka paralellik de “hikâye kahramanlarına büyü bir şey yedirilip içirilmesi” meselesidir. Stith Thomson’un “Motif Index of Folk Literature” adlı kataloğunda (D. 1242) no. da kayıtlı olan bu motif, genellikle (K) de kayıtlı olan “hainlik”lerle ilgili kısımda S: 11 deki hain anne motifine bağlı olarak da ortaya çıkar. Karagöz ve Orta Oyunu’ndaki varyantlarında da aynı şekilde gördüğümüz üzere ⁽³⁷⁾ Zühre’nin annesi kızını isteyen Tahir’den nefret etmesi ve bu evliliği engellemek maksadıyla memleketin en büyük sihirbazına yüz altın vererek yaptırdığı büyü şerbeti kocasına içirir ⁽³⁸⁾. Sürmeli Bey’de de benzer bir durum söz konusudur. Nitekim Arif Bey, görünür vurulduğu Senem’den soğutmak maksadıyla bir büyücüye giderek hazırlattığı sihirli şerbeti Sürmeli’ye içirince delikanlının kalbi sevgilisine karşı nefretle dolar ⁽³⁹⁾.

Propp katalogunda Z. XIV. no. da kayıtlı “kahramanın büyü vasıtayı elde etmesi” motifler grubunun (Z⁷) “büyü vasıtanın emilmesi, içilmesi ya da yenilmesi” adını taşıyan alt grubunu teşkil eden ⁽⁴⁰⁾ bu motifle Ak Möör Destanı’nda da karşılaşmaktayız. Çünkü Abdram Borongbaev varyantında Çorkok Çoro’nun oğlu Adıl’ın güzeller güzeli kızı Möör, babasının atlarına bakan yeğeni Bolot’a âşık olduğundan yaşlı, zengin Cantay’la evlenmek istememektedir. Ancak babası Cantay’dan korkusundan dolayı kızını ikna etmenin hiçbir yolunu bulamayınca çareyi Ancıyan’dan özel bir hoca, bir büyücü getirtmekte bulur. Nitekim hoca Möör’e farketirmeden hazırladığı şekerli şerbeti içince Möör, Cantay’la konuşmaya razı olur ⁽⁴¹⁾.

Halk hikâyelerimizde entrik bir unsur olarak gördüğümüz, anlatının hacminin genişlemesine yol açarak roman tarzının özelliklerini bünyesinde barındıran bu motifin kaynağı, eski şaman kültürüne geri gitmektedir. İster ilkel, isterse gelişmiş olsun büyüsüz bir halk inancının olamayacağı, bazı örf ve âdetlerin bile büyü ve sihir ile ilgili olduğu ⁽⁴²⁾ nu doğruladığı üzere şamanlar Türk toplumunun henüz sosyal sınıflara ayrılmadığı devirlerde doktorluk, hekimlik, din adamlığı vb. yanında sihir ve büyü işle-

riyle de uğraşmışlar; hastalıkları ak ve kara cinlerin yardımıyla sağaltmışlardır⁽⁴³⁾.

* Bilindiği üzere halk hikâyelerimizin kahramanlarının âşık olmaları kendisini ya da resmini, gerçekte veya rüyada görerek; yaşayan ya da yaşadığı kabul edilen âşıkların hayat hikâyelerini anlatanlarında ise rüyada, kendisine resmini gösteren pîr elinden bâde içerek mümkün olabilmekteydi. Ayrıca bâde içen kahramanın bütün damarlarının sanki yanıyor-muşçasına ısınmakta, günlerce kendine gelemeyip baygın bir hâlde yatıktan sonra uyandığında ağzı köpükler içinde kalmakta; uzun süre bir usta yanında çalıştığı halde bir türlü öğrenemediği söz çalmasını, bu olaydan sonra en usta âşıklarla yarışacak derecede becerebilmekteydi. Şamanlığa kabul merasimiyle büyük bir benzerlik taşıyan; gerek Asya ile Avrupa halk hikâyelerinde, gerekse Ortaçağ romanlarında “aşk bâdesi” ve “rüya” motifleri ayrı ayrı görülen bu husus halk hikâyelerimizde “rüya - bâde içme - âşıklık yeteneğini kazanma” şeklinde kompleks bir özellik kazanmıştır. Türk kültürünün tarihî ve sosyal gelişme içinde dinî bir (şamanlığa giriş) merasimin roman motifine dönüştüğünü gösteren bu durum⁽⁴⁴⁾ en güzel şekliyle Âşık Garip’te görülmektedir. Nitekim babası Hoca Maksud’un ölümüyle etrafına dalkavuklar toplanan oğlu Maksud, büyük serveti kısa zamanda yer bitirir. Bunun üzerine girdiği hiçbir usta yanında da dikiş tutturamayınca bir saz şairinin yanına girer. Sonuç pek farklı değildir. Çünkü Maksud altı aydır sazı tutmasını bile öğrenememiştir. Nihayet bir gece iki rekât hacet namazı kılıp yattığında nur yüzlü birinin sözüyle elinden bâde içtiği Tiflîz’de Hoca Sinan’ın kızı Şah Senem’e âşık olur. Aynı anda, aynı olayı yaşayan Şah Senem’e can evinden vurulan Maksud, uyandığında usta bir saz şairi olmuştur⁽⁴⁵⁾. Günlerce ağzına birşey girmeyen Maksud sadece saz çalmakta; Senem’den başka birşey düşünmemektedir⁽⁴⁶⁾. Tahir ile Zühre’nin varyantlarının birinde de gördüğümüz ve Motif Index’te T. 424.I de kayıtlı olan bu “aşk hastalığı”⁽⁴⁷⁾ ile Ak Möör’de de karşılaşırız. Nitekim Cantay ile söz kesildiği, düğünü devam ettiği halde yeğeni Bolot’a âşık olan Möör, bir ay boyunca damada görünmez. Kendisini sakinleştirmek isteyenleri duymazlıktan gelen,

yemekten içmekten kesilen, sanki tabutta yatan bir ölü gibi hareketsiz uzanan Möör yengelerinin “dügün kıyafetlerini giyip, damadın yanında oturması gerektiği” yolundaki ikazlarına güler geçer (48).

Geçmişten günümüze gelen çizgide olağanüstü kısmını kaybederek realist özellikler kazanan bu motifin Ak Möör'ün sadece Borongbaev varyantında karşımıza çıkmasını ise kültür değişimleri sonucu toplulukların ve o topluluğu meydana getiren insanların ihtiyaçlarının değiştiği, bu sebeple olaylara farklı bir gözle bakılmaya başlanmasıyla açıklamak mümkün olabilecektir.

Yukarıdan beri sadece birkaç tanesini vermeye çalıştığımız üzere Ak Möör Destanı, halk hikâyelerimizle pekçok ortak noktası olan, bunlardan bir kısmını olduğu şekilde, bir kısmını da kendi yapı ve özelliğine uygun olarak muhafaza eden bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır.

NOTLAR:

- (1) KÖSE, Nerin “Araştırmalar II” Millî Folklor Yayınları: 10, Halk Edebiyatı Dizisi: 6 (Türk Dünyası Folklor Sahası ile İlgili Bazı Problemler) Ankara 1997, s: 157.
- (2) KÖSE, Nerin “Araştırmalar I” (Türk Halk Hikâyelerinde Yapı) Millî Folklor Yayınları: 8, Halk Edebiyatı Dizisi: 4, Ankara 1996, s: 43-50.
- (3) “KEREM İLE ASLI” Ege Üni. Edebiyat Fakültesi, Fikret Türkmen Halk Bilimi Arşivi, Dosya No: XII, Hikâye no: 5.
- (4) TÜRKMEN, Fikret “Tahir ile Zühre” Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- (5) “GARİP ALİ İLE ELİF” a.g. arşiv, Dosya no: XII, Hikâye no: 16
- (6) “ALİ RIZA BEY İLE NİMET KIZ'IN HİKÂYESİ” a.g. arşiv, Dosya no: XII, Hikâye no: 12.
- (7) KÖSE Nerin “Araştırmalar I” Türk Halk Hikâyelerinde Konu”, s: 12.

- (8) KÖSE, Nerin **“Araştırmalar I”**, Türk Halk Hikâyelerinde Konu, s: 12-13.
- (9) **“ZAİDE’NİN AĞITTI”** a.g. arşiv, 190 nolu kaset.
- (10) **“ALİME’M”** ag. arşiv, 98 no.lu kaset.
- (11) **“AK MÖÖR”** (Yayına hazırlayan: S. Zakirov) Kırgız İlimdar Akademiyası, Til Cana Adabiyat İnstitutu, İlim Basması, Frunze 1971.
- (12) **“AK MÖÖR”**, s: 39-114.
- (13) **“AK MÖÖR”**, s: 139-148.
- (14) **“AK MÖÖR”**, s: 145-148.
- (15) **“AK MÖÖR”**, s: 107-114.
- (16) KÖSE, Nerin **“Araştırmalar I”** (Türk Halk Hikâyelerinde Yapı), s: 20-55.
- (17) KÖSE, Nerin **“Araştırmalar I”** (Türk Halk Hikâyelerinde Yapı), s: 43.
- (18) KÖSE, Nerin **“Sürmeli Bey Hikâyesi”** Millî Folklor Yayınları: 7, Halk Edebiyatı Dizisi: 3, Ankara 1996, s: 56 - 62.
- (19) KÖSE, Nerin **“Sürmeli Bey”**, s: 57-58.
- KÖSE, Nerin **“Araştırmalar I”** (Türk Halk Hikâyelerinde Yapı”, s: 43; (Necip ile Telli Hikâyeleri Üzerine), s: 122 - 124.
- (20) **“AK MÖÖR”**, s: 148.
- (21) **“AK MÖÖR”**, s: 107-114.
- (22) SPULER, Berthold **“İran Moğolları”** Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi - s: 4 Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara 1987, s: 426.
- (23) GÖKALP, M. Ziya **“Türk Medeniyeti Tarihi”** (Haz: Fikret Şahoğlu) Türk Kültür Yayını: 5, İstanbul, 1974 Cilt: 1 s: 216.
- İNAN, Abdülkadir **“Makaleler ve İncelemeler”** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s: 341.

- (24) SAYIN, Önal “**Aile Sosyolojisi**” Ege Üni. Edebiyat Fak. Yayınları No: 57, Ege Üni. Basımevi, İzmir 1990, s: 82-83, 86-89.
- (25) KÖSE, Nerin “**Eski Bir Evlenme Âdeti ve Buna Bağlı Olarak Teşekkül Etmiş Halk Hikâyeleri**” Eğitim Bilimleri Dergisi, Buca Eğitim Fak. Yayını, İzmir 1993, yıl: 2, s: 3, ss: 81-87.
- (26) RADLOFF, Wilhelm “**Manas Destanı**” (Aktaran: Emine Gürsoy Naskali) Türksoy Yayınları, No: 1, Ankara 1994, s: 204.
- (27) “**KIZCİBEK**” (Öskön Çubak varyantı) Uçkun Mamlekettik, Bişkek 1992, s: 103.
- (28) “**AK MÖÖR**”, s: 107.
- (29) “**AK MÖÖR**”, aynı sayfa.
- (30) “**AK MÖÖR**”, s: 109.
- (31) “**AK MÖÖR**”, aynı sayfa.
- (32) “**AK MÖÖR**”, s: 148.
- (33) TÜRKMEN, Fikret “**Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**” Atatürk Üni. Yayın no: 357, Edebiyat Fak. Yayın no: 70, Araştırma Yayın no: 59.
- (34) TÜRKMEN, Fikret a.g.e. s: 248-249.
- (35) ERGİN, Muharrem “**Dede Korkut Kitabı**” Boğaziçi Yayınları, İst. 1986, s: 77-80.
- (36) AK MÖÖR, s: 21.
- (37) TÜRKMEN, Fikret “**Tahir ile**” s: 182-183.
- (38) TÜRKMEN, Fikret “**Tahir ile**” s: 220.
- (39) KÖSE, Nerin “**Sürmeli Bey...**”, s: 70-71.
- (40) PROPP, Vladimir Ja. “**Masalların Yapısı ve İncelenmesi**” (Çev: Ali Gümüş) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 744, Tercüme Eserler Dizisi: 57, Ankara 1987, s: 71-73.

- (41) **“AK MÖÖR”**, s: 32.
- (42) MALINOWSKI, B. **“Büyü, Bilim ve Din”** Kabalcı Yayınları: 5, Bilim Kitapları: 2 (Çev: Saadet Özkal), İstanbul, s: 7-12, 64-65.
- (43) KÖPRÜLÜ, M. Fuat **“Edebiyat Araştırmaları”** Ötüken Yayınevi, Yayın No: 186, Kültür Serisi: 52, İst. 1989 s: 57-61.
- İNAN, Abdülkadir **“Tarihte ve Bugün Şamanizm”** Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Seri No; 24 Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s: 72-90.
- GÜNAY, Umay **“Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi”** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı: 16 Ankara 1986, s: 21-22.
- (44) BORATAV, P. Nailî **“Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği”** Adam Yayınları, İstanbul 1988, s: 40.
- GÜNAY, Umay a.g.e., s: 12-19.
- (45) TÜRKMEN, Fikret **“Âşık Garip...”** s: 113-124.
- (46) TÜRKMEN, Fikret **“Âşık Garip...”** s: 125-126.
- (47) TÜRKMEN, Fikret **“Tahir ile”** s: 182.
- (48) **“AK MÖÖR”**, s: 32.